OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2016, nr. 2 (22)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
http://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.22.5

Ilona STRUMICKIENĖ

Šveicarijos diasporos atstovas Juozas Eretas: „Atvykau padėti Jūsų Tėvynei sunkiuoju jai laiku“

Santrauka. Straipsnis skirtas žymaus Šveicarijos ir Lietuvos mokslininko, visuomenės veikėjo Juozo Ereto (Joseph Ehret) vienai iš svarbiausių veiklų – darbui su Lietuvos jaunimu – aptarti. Straipsnyje, remiantis amžininkų prisiminimais, paties J. Ereto tekstais ir kitų tyrėjų įžvalgomis aptarti veiksniai, lėmę J. Ereto apsisprendimą vykti į Lietuvą, pristatyti svarbiausi J. Ereto darbo su jaunimu Lietuvoje aspektai. J. Ereto apsisprendimas vykti į Lietuvą siejamas ne tik su pažadu mirštančiam draugui (Juozui Ašmiui), bet ir šveicariečių migracijos patirtimis; į J. Ereto darbą su jaunimu žvelgiama ne tik per atskiras organizacijas; nagrinėjama ir platesniame kontekste, ieškant bendrų aspektų, panašių veiklos formų ir metodų.

Raktiniai žodžiai: Juozas Eretas, Šveicarija, Lietuva, diaspora, Stasys Šalkauskis, jaunimas, organizacijos, ateitininkai, pavasarininkai, misija, sportas, spauda, universitetas.

Jau trečią dešimtmetį nemažėjanti emigracija iš Lietuvos lemia tai, kad šis reiškinys vertinamas itin neigiamai, net įvardijamas kaip viena iš didžiausių Lietuvos visuomenės problemų. Imigracija į Lietuvą (nebent tai būtų anksčiau išvykusių tautiečių reemigracija) suprantama kaip grėsmė lietuvių tautiniam identitetui, Lietuvos visuomenės saugumui ir integralumui. Teigiami aspektai migracijos reiškiniuose įžvelgiami ne taip dažnai. Lietuvos istorijoje ir šiandien galima rasti ne vieną pavyzdį, liudijantį su migracija susijusių reiškinių teigiamus aspektus.

Vienas iš tokių pavyzdžių – Juozas Eretas (Joseph Ehret), Lietuvos kultūroje dažniausiai žinomas kaip *šveicaras, tapęs lietuviu, mūsiškiu*. J. Ereto gyvenimas ir veikla liudija, kaip bendraujant skirtingų kultūrų atstovams, vyksta įdomūs ir reikšmingi visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo reiškiniai ir pokyčiai. J. Ereto gyvenime labai svarbi pažintis ir ilgametė draugystė su lietuvių inteligentais, ypač Mykolu Ašmiu ir Stasiu Šalkauskiu. Idealistiškai nusiteikęs šveicaras susižavėjo savo draugo M. Ašmio tėvyne, perėmė S. Šalkauskio Lietuvos valstybės ir visuomenės viziją bei atsiliepė į kvietimą dirbti vienoje svarbiausių sričių – Lietuvos jaunimo ugdyme.

Išskirtinė J. Ereto gyvenimo istorija ir aktyvus įsitraukimas į įvairias Lietuvos visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo sritis sulaukė amžininkų, publicistų ir tyrėjų dėmesio[1]. Susipažinus su J. Ereto istoriografija, tenka

konstatuoti, kad dar daugelis jo gyvenimo ir veiklos sričių nėra išsamiai analizuotos, o aptartoms trūksta gilumo, paremto kruopščia gausių šaltinių analize.

Šis straipsnis skirtas vienai iš svarbiausių J. Ereto veiklų Lietuvoje – darbui su jaunimu – aptarti. Remiantis amžininkų prisiminimais, paties J. Ereto tekstais ir kitų tyrėjų įžvalgomis siekiama išsiaiškinti veiksnius, lėmusius J. Ereto apsisprendimą vykti į Lietuvą, pristatyti svarbiausius jo darbo su jaunimu Lietuvoje aspektus. Nors egzistuojančioje literatūroje šie klausimai paliesti, šio straipsnio rėmuose J. Ereto apsisprendimas vykti į Lietuvą bus siejamas ne tik su pažadu mirštančiam draugui, bet ir analizuojamas šveicariečių migracijos patirčių plotmėje; į J. Ereto darbą su jaunimu žvelgiama ne tik per atskiras organizacijas, bet ir platesniame kontekste, ieškant bendrų aspektų, panašių veiklos formų ir metodų.

Apsisprendimas

Spalvinga J. Ereto asmenybė istoriografijoje paprastai pristatoma ir vertinama Lietuvos visuomenės ir kultūros kontekste. Į jį nežvelgiama kaip į Šveicarijos diasporos atstovą. Vis dėlto J. Ereto gyvenimas ir tekstai liudija jį buvus gana charakteringu Šveicarijos diasporos atstovu, internalizavusiu ne vieną šimtmetį trukusios Šveicarijos gyventojų migracijos patirtis. Tiesa, atvykęs į Lietuvą, J. Eretas savo energiją kreipė į labiau Lietuvos visuomenei aktualius veiklos barus nei šveicarų diasporos analizę. Emigrantines jausenas ir patirtis J. Eretas aktualizavo jau po Antrojo pasaulinio karo rašytuose tekstuose. Jie jau yra tapę neatsiejama lietuvių išeivijos intelektualinės istorijos dalimi[2], o jo kaip imigranto jausenos ir veikla Lietuvoje dar laukia atskiro tyrimo.

Leo Schelbertas, Šveicarijos diasporos istorikas, yra pažymėjęs, kad Šveicarijos gyventojų emigracijai būdinga tai, kad ji dažniausiai buvo ne prievartinė, o savanoriška, kai įvairių Šveicarijos regionų gyventojai palikdavo savo gimtinę ieškodami geresnių galimybių save realizuoti karinėje, religinėje, komercinėje ir profesinėje srityje[3]. J. Eretas į Lietuvą atvyko taip pat savo noru, verčiamas tik moralinio imperatyvo. Jis pats apsisprendimą vykti į Lietuvą vadino „didžiuoju mano gyvenimo nuotykiu“[4]. Turbūt beveik visuose tekstuose, skirtuose J. Eretui, minima artima draugystė su klaipėdiečiu Mykolu Ašmiu, į Šveicariją atvykusiu baigti mokslų bei gydytis. Anot S. Šalkauskio: „Ir savo psichologija, ir savo kultūriniu tipu jis [M. Ašmys, I. S.], kaip Vakarų kultūros žmogus, buvo Eretui artimesnis negu kiti lietuviai, su kuriais teko Šveicarijoje bendrauti. Jis ėmė piršti savo kolegai-šveicariečiui ateities perspektyvas, savo planus ir idealus. Jis mokėjo atvaizduoti Lietuvą, kaip svetimųjų skriaudžiamą ir vertą pagarbos, užuojautos ir pagalbos kraštą, kuris tačiau būtų galėjęs stovėti garbingoje mažų kultūringų valstybių eilėje, Belgijos, Šveicarijos, Olandijos, Danijos, jei ne tragiškas istorinis likimas svetimųjų priespaudoje ir verguvėje. (…) Jaučiąs besiartinantį savo galą ligonis [M. Ašmys, I. S.] kviečia pas save savo draugą Eretą ir iš kelių atvejų prašo jį pavaduoti ateities darbe. Jis buvo nupiešęs ateities perspektyvas, savo troškimus ir idealus, tegul jis dabar pasižada atstoti tą, kuriam nelemta matyti savo svajonių realizavimosi. Eretas pažadėjo (…).“[5]

Galima daryti prielaidą, kad J. Ereto pasiryžimas *didžiajam gyvenimo nuotykiui* paaiškinamas ne tik artima bičiulyste su Šveicarijoje studijavusiais ir dirbusiais lietuviais, bet ir migracijos, kaip įprasto reiškinio Šveicarijos istorijoje, traktavimu. Ir šveicarai karo samdiniai, ir dvasininkai misionieriai, ir kitų profesijų atstovai, užsienyje ieškoję geresnių savirealizacijos ir gyvenimo sąlygų, buvo ir tebėra natūrali Šveicarijos visuomenės istorijos ir šiandienos realybė.

S. Šalkauskis yra atkreipęs dėmesį į tai, kad J. Eretas buvo internalizavęs šveicarišką

misijos sampratą: „Neturėdami tautybės, kuri būtų neatjungiamai surišta su viena kuria kalba, šveicariečiai, kad ir turi aiškiai išreikštas kultūringos nacijos žymes, palyginti lengvai sugeba įsijungti į kitos tautos kultūrinį darbą ir įsigyventi jos valstybėje susipratusiais pilnaverčiais piliečiais. Pripratę nuo amžių kovoti už žmogaus ir tautos laisvę, jie veikiau ir giliau atjaučia kitiems teikiamas skriaudas ir lengviau už kitas tautas ryžtasi kovoti už svetimas teises ir laisvę. Besiryždamasis vykti į Lietuvą ir stoti ten į visuomeninį kultūrinį darbą, dr. Eretas ėjo tradiciniu savo kompatriotų keliu."[6]

J. Ereto tekstai apie Šveicarijos, kaip ir kitų mažųjų tautų, misiją rašyti vėliau[7], nei jis apsisprendė vykti į Lietuvą (1918–1919 m.), tačiau, tikėtina, kad J. Ereto pažiūros šiuo klausimu labai nesikeitė. Juo labiau kad apie šveicariškos misijos sampratos svarbą J. Ereto gyvenime 1934 m. rašė ir S. Šalkauskis.

J. Ereto supratimu, šveicariečių misija – kūryba, krikščioniškų humanistinių idėjų plėtra bei įgyvendinimas, pagalba kitiems (taip pat ir kitoms tautoms), kitų tautų švietimas[8]. Žinant šią nuostatą, galima suprasti J. Ereto (dar jaunuolio) talką lietuviams Šveicarijoje, galima suvokti pažadą mirštančiam draugui – vykti į tolimą, karo nualintą kraštą ir nors metus jame dirbti, atsisakant stabilaus akademinio darbo Italijoje. Misionieriaus ir jo gimtojo krašto santykis leidžia paaiškinti, kaip ugningas angažavimasis kitai tautai netampa išdavyste savajai.

Šveicariškos misijos sampratoje svarbus santykis tarp misionieriaus ir krašto, kuriame jis dirba, bei jo žmonių. J. Ereto nuomone, vienintelis protingas ir garbingas santykis yra lygiavertiškumas, partnerystė[9]. Jis ne kartą įrodė, kad laikosi būtent tokio santykio. Konstantinas Žukas, 1920 m. ėjęs krašto apsaugos ministro pareigas, taip prisiminė pažintį su J. Eretu: „Kartą atėjo pas mane jaunas, gražus, raudonskruostis svetimtautis, kuris su stipriu akcentu man taip rekomendavosi: „Eretas, Šveicarijos pilietis, (rodos) filosofijos daktaras. Atvykau padėti jūsų tėvynei sunkiuoju jai laiku."[10]

Teiginys „atvykau padėti" – labai svarbus; ne vadovauti, ne nurodinėti ar primetinėti, o padėti, tarnauti. Tai savotiška J. Ereto veiklos Lietuvoje ir Lietuvai frazė.

J. Eretui didžiulę įtaką padarė filosofas S. Šalkauskis. Jis perėmė ne tik S. Šalkauskio sampratą, kokia turi būti nepriklausomos Lietuvos valstybė ir visuomenė, bet ir įsitikinimą, kad besiformuojančiai Lietuvos valstybei ir visuomenei ypač svarbus darbas su jaunimu.

J. Eretas knygoje apie S. Šalkauskį prisiminė judviejų pokalbį, įvykusį 1920 m. Vilniuje ant Trijų kryžių kalno. Tada S. Šalkauskis atskleidė bičiuliui iš Šveicarijos norą Lietuvos ateitį grįsti trimis principais – lietuvybe, krikščionybe ir demokratybe: „Mes turime išsiauklėti tokį lietuvį, kuris su tam tikru pasididžiavimu prisipažins esąs lietuvis. Naujoji lietuvybė atsikratys menkavertiškumo jausmo, užvaldančio šiandieną daugelį mūsų tautiečių. Bet iš kitos pusės lietuvis nebus nacionalistas, nes žino, kad nėra išrinktųjų tautų. Išdidumas, kaip jis, pvz., reiškiasi himne *Deuchland über alles*, mums bus svetimas… Mums gi reikia pilnutinio lietuvio, tokio, kuris ir religiškai būtų atgimęs. Dėl to mes nesikratysime krikščionybės, kaip yra padariusi žymi senosios inteligentijos dalis, paveikta Maskvos ir kitų rusų universitetų… Tos krikščioniškos dvasios įkvėpti, mes sugebėsime ir tinkamai nustatyti savo santykius su artimu. Mes gerbsime kiekvieną, nepaisydami luomo, jo užimamos vietos, turtingumo, religijos. Mūsų viešajame gyvenime kiekvienas doras pilietis galės pasidarbuoti pagal savo gabumus, nes demokratybė bus trečiasis mūsų veikimo stulpas."[11] Anot istorikės Aldonos Vasiliauskienės, šios S. Šalkauskio mintys žavėjo, įkvėpė ir lydėjo J. Eretą visą gyvenimą. Šių principų jis laikėsi pats ir skiepijo juos kitiems[12].

Idėja priklausė S. Šalkauskiui, o J. Eretas buvo tarsi įrankis jai įgyvendinti. Tokių atvejų, kai J. Eretas, naudodamasis savo žiniomis, patirtimi ir gebėjimais, buvo „įrankis“, padedantis Lietuvos valstybei ir visuomenei, galėtume paminėti ne vieną.

Pagrindinis J. Ereto veiklos Lietuvoje tikslas – tvirtos, lietuvybe, krikščionybe ir demokratija paremtos Lietuvos visuomenės ir valstybės kūrimas. Kaip J. Eretas galėjo prisidėti prie šio tikslo įgyvendinimo?

Kaip jau minėta, jis perėmė S. Šalkauskio įsitikinimą, kad greta daugybės kitų besikuriančiai Lietuvos valstybei ir visuomenei aktualių uždavinių, ypač svarbus ir reikalingas veiklos baras buvo darbas su jaunimu, jo ugdymas. J. Eretas knygoje apie S. Šalkauskį cituoja pastarojo 1918 m. balandžio 16 d. laišką kun. J. Tumui: „Taigi pritaikyti visą mūsų auklėjimą prie šito aukšto tautos idealo, prisodinti visur, kur galima, rūtų darželių ir ugdyti juose geriausias tautines gėles – štai tinkamas naujiems mūsų pedagogams uždavinys. Nuo jo vykdymo pareina visa mūsų ateitis: jei jo nepajėgsime įvykdyti, neišvysime tikro nepriklausomos Lietuvos prisikėlimo.“[13] J. Eretas tikėjo, kad norint sukurti tvirtą valstybę, reikia pradėti nuo jaunimo. Nenuostabu, kad su nenuilstama energija šioje srityje dirbo išnaudodamas ir savo charakterio savybes, ir žinias, ir organizacinio darbo patirtis.

Darbas su Lietuvos jaunimu

Amžininkai, bendradarbiai, publicistai, tyrėjai pabrėžė glaudų J. Ereto santykį su jaunimu. Jau pirmojoje platesnėje J. Ereto veiklos apžvalgoje (1934 m.) tai akcentavo ir J. Ereto bičiulis bei bendražygis S. Šalkauskis. Jis išskyrė tris pagrindines tarpusavyje susipynusias J. Ereto visuomeninio kultūrinio veikimo sritis – blaivybę, sportą ir jaunimo organizacijas, pažymėdamas, kad „svarbiausia visuomeninės kultūrinės akcijos sritis buvo dr. Eretui jaunuomenės organizavimas, ypač pavasarininkų, žymiai mažiau ateitininkų“[14].

Pažinojusieji J. Eretą apibūdina kaip malonų, atvirą, nuoširdų, draugišką, paslaugų, tėvišką, demokratišką, gyvą, geros nuotaikos, puikų kalbėtoją, gerą organizatorių, mėgstantį pajuokauti, sportišką, išvaizdų, kupiną jaunatviško kovos entuziazmo ir pan.

Nuo jaunų dienų J. Eretas buvo susijęs su katalikiškomis jaunimo organizacijomis („Angelo sargo“ draugija, studentiškomis korporacijomis)[15]. Dar Šveicarijoje suprato norįs dirbti liaudiškumo, socialinio teisingumo ir krikščionybės plotmėje[16].

Dėl savo charakterio savybių, gero išsilavinimo, organizacinio darbo patirties, jauno amžiaus (į Lietuvą atvyko 23 m.), lietuvių kalbos mokėjimo (nors ir su akcentu), nepaprastos energijos J. Eretas kone idealiai tiko dirbti su jaunimu.

Žvelgiant retrospektyviai, galima išskirti glaudžiai tarpusavyje susipynusias veiklos sritis, kuriose jis padarė didžiausią įtaką Lietuvos jaunimui. Pirmoji – netiesioginė įtaka per spaudą, universitetą, kur paskaitų, neformalaus bendravimo metu J. Eretas veikė Lietuvos jaunuomenę. Antroji – tiesioginis darbas su jaunimo organizacijomis. Galima paminėti ir trečiąjį, nors ir epizodišką, vėliau daug sunkumų ir pačiam Eretui, ir jo bičiuliams kėlusį jo, kaip politiko, darbo barą. 1922 m. priėmęs Lietuvos pilietybę, su krikščionių demokratų partija jis buvo išrinktas į Seimą, kur daugiausia rūpinosi jaunimo, kultūros ir blaivybės reikalais[17].

J. Brazaitis atkreipė dėmesį į tai, kad J. Eretas vertino spaudą kaip priemonę ne tik kelti visuomenės kultūros lygį, bet ir organizuoti tą pačią visuomenę[18]. Dirbdamas su jaunimu, jis steigė ar padėjo steigti naujus leidinius, bendradarbiavo su jau ėjusiais laikraščiais ir žurnalais. Amžininkai yra pastebėję, kad dažnai jų pažintis su J. Eretu prasidėdavo nuo „straipsnių“[19].

J. Eretui rūpėjo pasiūlyti jauniems žmonėms įdomias, patrauklias veiklos formas, kurios juos atitrauktų nuo blogų įpročių ir ugdytų. Viena iš tokių formų, J. Ereto supratimu, buvo sportas arba greičiau fizinis lavinimas. Šiuo atveju J. Eretas veikė dviem kryptimis – padėjo kurti įvairias sporto organizacijas ir propagavo aktyvų gyvenimo būdą. 1921 m. J. Eretas tapo Lietuvos fizinio lavinimo sąjungos centro valdybos nariu, prisidėjo organizuojant sporto šventę, steigiant laikraštį *Sportas*. 1922 m. jis kartu su Karoliu Dineika įsteigė Lietuvos gimnastikos ir sporto federaciją bei šios organizacijos leidinį *Jėga ir grožis*[20]. Pirmajame šio laikraščio numeryje rašoma: „*Jėgos ir grožio* tikslas – sustiprinti fiziniai visą Lietuvos jaunimą, visą tautą, bet jokiu būdu negaminti ir nepalaikyti tam tikro, kad ir mėgėjų sportininkų rekordininkų luomo, nes kūno kultūra yra ne sau tikslas, bet tik viena priemonių, žmogaus asmenybei tobulėti bei stiprėti.“[21] 1923 m., atsiradus daugiau sporto organizacijų, J. Eretas kartu su kitais organizavo Lietuvos sporto lygą, kelerius metus buvo jos centro komiteto nariu. Kaip pastebėjo S. Šalkauskis, „ilgą laiką dr. Eretas buvo aktyvi figūra sporto gyvenime, dalyvaudamas asmeniškai, be kita ko, sporto šventėse, olimpiadose, lenktynėse ir t. t. Sporto aikštėje dažnai galima buvo matyti prakaitu rasojančią jo kaktą ir girdėti skardų jo komandos balsą.“[22]

Sportas, aktyvi fizinė veikla jam leido suartėti su Lietuvos jaunuomene, rasti bendrą kalbą. Štai ką atsiminimuose rašo Alina Skrupskelienė (Petrauskaitė): „Mes, gimnazistai, žinojom, kad dr. Eretas atvykęs iš kito krašto; kad dirba informacijos darbą Eltoje, dėsto aukštuosiuos kursuos, veikia įvairiose organizacijose. Tos visos jo darbo sritys mum buvo tolimos, neįtilpo į mūsų klasės sienas. Buvo jau įdomiau išgirdus, kad profesorius ne tik organizavo sporto sąjungą, ragino studentus sportuoti, bet ir pats su jais leisdavosi rogutėm nuo Vytauto kalno.“[23]

Greta spaudos, sporto ir jaunimo organizacijų dar viena veiklos sfera, kurioje ryški J. Ereto įtaka jaunimui, – universitetas. Paskaitos, mažieji seminarai, neformalus bendravimas įsirėžė atmintin daugeliui J. Ereto studentų. Buvę J. Ereto studentai atsiminė jį kaip „kitokį“ nei kiti dėstytojai. Juos stebino neformalus bendravimas, tai, kad filosofijos dėstytojas, o vėliau vokiečių literatūros ir kitų disciplinų profesorius juos draugiškai pakalbindavo, pasiteiraudavo ne tik apie studijas, bet ir kitus asmeninius dalykus, kad egzaminą laikyti buvo galima ne tik auditorijoje, bet susitarus ir profesoriaus namuose, už durų bruzdant mažiesiems eretukams, kad profesorius studentui padėdavo nusivilkti ar užsivilkti paltą ir pan.[24]. Be abejo, J. Ereto demokratiškumas, socialinės distancijos nesilaikymas imponavo jaunajai kartai. Jis nuoširdžiai rūpinosi savo studentais: ragino juos mokytis kalbų, per mažuosius seminarus stengėsi užpildyti jų išsilavinimo spragas, materialiai sunkiai besiverčiantiems padėdavo ieškotis darbo[25].

Nenuostabu, kad J. Eretas buvo populiarus tarp studentų, o jo mintys ir skleidžiamos vertybės rasdavo atgarsį jaunų žmonių mintyse ir širdyse.

Asmeninė J. Ereto patirtis ir studijų metais įgytos žinios liudijo, kad stipri valstybė yra ta, kurios visuomenė organizuota. Tuo tarpu Lietuvoje J. Eretas matė kitokią padėtį. Jį stebino lietuvių abejingumas organizacijoms, socialiniam organizuotumui: „Lietuviai ne per daugiausia linksta prie socialinio gyvenimo, prie organizacijų... Socialiniam gyvenimui priešinasi pirmiausia lietuvio prigimtis. Jis, Europos Rytų žmogus, kaip visi Europos rytiečiai, individualistas ir nemažas anarchistas, t. y. ne žmogus be jokios tvarkos, bet žmogus savos tvarkos.“ J. Eretas tikėjo, kad tik „organizuotas žmogus turi reikšmės visuomenėje ir kad pasaulis skaitysis tik su organizuota tauta“[26]. Jei vyresnioji Lietuvos karta demonstravo abejingumą

socialinio gyvenimo spartinimui, tai jaunoji – suvokė organizacijų svarbą ir jungėsi į jų veiklą. Nenuostabu, kad J. Eretas tikėjo, kad norint sukurti tvirtą valstybę, reikia pradėti nuo jaunimo[27].

Kalbant apie J. Ereto darbą su Lietuvos jaunimo organizacijomis, paminėtinos šios: „Angelo sargo" draugija, pavasarininkai, o per juos ir JAV „Lietuvos vyčiai" bei ateitininkai.

Pastebėtina, kad J. Eretas iš esmės nesiėmė naujų organizacijų steigimo, o dirbo su jau anksčiau veiklą pradėjusiomis organizacijomis – rūpinosi jų populiarinimu, veiklos išplėtimu. Dar 1921 m., paragintas Juozo Tumo, jis įsijungė į Lietuvių katalikų blaivybės draugijos veiklą. J. Ereto iniciatyva buvo įsteigta blaivybės idėjas tarp vaikų propaguoti turėjusi „Angelo sargo" draugija su savo leidiniu *Angelas sargas*, vėliau pervadintu *Žvaigždute*[28].

Bene plačiausią veiklą J. Eretas vystė su kaimo jaunimą būrusia, katalikiškas vertybes propagavusia „Pavasario" sąjunga, kurioje jis aktyviai veikė nuo 1922 m., kai buvo išrinktas pavasarininkų organizacijos pirmininku. Šias pareigas jis ėjo iki 1928 m., kai dėl politinių įtampų su autoritariniu A. Smetonos režimu pirmininko pareigas užleido J. Leimonui, iki pat sovietinės okupacijos pradžios likdamas organizacijos garbės pirmininku. Net ir pasitraukęs iš organizacijos pirmininko pareigų, J. Eretas ir toliau aktyviai dirbo su pavasarininkų organizacija ir už tai tautininkų buvo „apdovanotas" keletu mėnesių kalėjimo.

Anot Juozo Leimono, „Atsistojęs jų [pavasarininkų – I. S.] priešakyje tučtuojau pradėjo energingai dirbti, daug naujo įnešdamas į pavasarininkų veikimą. Pirmiausia jis susirūpino jų veiklą sumoderninti ir išvystyti stiprią ekspansiją. Tam tikslui įvedė naujų dalykų, kurių nei pavasarininkai, nei jokia kita jaunimo organizacija Lietuvoje dar nepraktikavo"[29]. Tos naujovės: pavasarininkų kongresai, kongresėliai, iškilmingos eisenos su vėliavomis, orkestrais, gyvais paveikslais, iškilmingi posėdžiai gamtoje, dainų šventės, sporto varžybos, vaidinimai, įvairūs pasilinksminimai[30]; taip pat pavasarininkų organizacinės struktūros reorganizavimas taip, kad organizacija įtrauktų kuo daugiau įvairių interesų jaunų žmonių, užtikrintų jiems įdomią, ugdančią ir angažuojančią veiklą. Tuo tikslu „Pavasario" sąjungoje atsirado nauji struktūriniai vienetai: rajonai, regionai, sekcijos, buvo atskirtas vyrų ir moterų veikimas, bandyta steigti „Pavasario", arba Vyskupo Valančiaus, universitetą suaugusiųjų švietimui. J. Eretui ypač rūpėjo sėkmingas pavasarininkų vadų rengimas, tuo tikslu buvo rengiami specialūs kursai, praktikos, leidiniai. Paminėtinas *Pavasarininkų vadas* (1923–1925), vėliau pervadintas *Jaunimo vadu* (1926–1940). Daug tekstų šiuose leidiniuose parašyti J. Ereto plunksna arba tų, kuriuos jis įkvėpė kurti. Viena iš svarbiausių temų – jaunimui patrauklios veiklos formos ir turinys: „Darbas tose teoretinio pobūdžio sekcijose narius verčia ilgai sėdėti ir tylėti. Jaunimui tai nelengva. Jis mėgsta kaip tik judėti ir pasakyti, ką mano. Aišku, tokie ilgi susirinkimuose, paskaitose sėdėjimai ilgainiui turi įgristi, ir jaunimas iš pradžių jų nemėgsta, o vėliau ima neapkęsti ir svarstomųjų susirinkimuose dalykų. Kas verčia jaunimą ilgai sėdėti, tas niekados nebuvo jaunas arba yra labai trumpos atminties ir savo jaunystės nebeatsimena. Tokį iš vadų tarpo tikrai verta pašalinti. (…) Antras žymus trūkumas, kad verčiame jaunimą tylėti. Referentas paskaitą išpyškina, o jaunimas sėdi lyg kvapo neatgaudamas. Po paskaitos dažnai neduodama kalbėti, pasitarti, pasiginčyti. (…) Kas šiandien užčiaupia kitiems burną, tas priešinasi ne vien jaunimo prigimčiai, bet ir tautos gerovei. Tad keiskime nevykusius savo susirinkimų būdus! Keiskime kol dar ne vėlu, keiskime!"[31]

J. Eretui dirbant su pavasarininkais, užsimezgė ir šios organizacijos ryšiai su JAV

veikusia katalikiškos orientacijos „Lietuvos vyčių" organizacija. 1926 m. Eucharistininkų kongreso Čikagoje proga J. Eretas lankėsi Čikagoje (JAV), kur ne tik dalyvavo minėtame kongrese, aplankė didžiąsias lietuvių kolonijas, bet ir inicijavo savo tikslais bei veiklos forma panašių organizacijų – pavasarininkų ir „Lietuvos vyčių" – bendradarbiavimą[32]. Per viešnagę JAV J. Eretas, sakydamas kalbą (vėliau spaudoje pasirodė jos tekstas), ragino „Lietuvos vyčius" ir dalį JAV lietuvių aktyviau bendrauti su Lietuva, branginti savo kalbą ir stengtis ją išlaikyti.

Kryptingas ir nuoseklus J. Ereto darbas su pavasarininkais, net ir trukdomas tautininkų režimo, davė vaisių – XX a. 4 deš. organizacija jungė dešimtis tūkst. narių, plačiajai visuomenei manifestuodama savo gyvybingumą ir masiškumą kongresų metu.

Krikščioniškos vertybės, išsilavinimas, bičiulystė su Lietuvos katalikiškos visuomenės elitu (K. Pakštu, S. Šalkauskiu, P. Dovydaičiu), akademinis darbas suvedė J. Eretą ir su kita Lietuvos jaunimo organizacija, būrusia besimokantį (ar studijas jau baigusį) katalikiškų pažiūrų jaunimą, – ateitininkais.

Anot ateitininko Vaidoto Vaičaičio, J. Eretas formaliai niekad nepriklausė ateitininkų organizacijai. Būti formaliu šios organizacijos nariu jis nesiveržė, kadangi buvo ne tikras, o natūralizuotas lietuvis[33]. Vis dėlto J. Ereto ryšiai su šia organizacija neabejotini: galima pastebėti jį buvus Vakarų kultūros propaguotoju; organizacinės praktikos iniciatoriumi (ateitininkus telkėsi pagalbon darbe su pavasarininkais) bei ateitininkų abstinentų ir „Šatrijos" korporacijų talkininku.

Filosofas Kęstutis Skrupskelis rašė: „Europos kultūrą skleidžiantis džentelmenas – tai bene taupiausias Ereto reikšmės apibūdinimas ateitininkams"[34]. Per savo paskaitas, asmeninį bendravimą, spausdintą žodį J. Eretas veikė ateitininkus. Akademiniuose ir publicistinio pobūdžio paties rašytuose tekstuose įtaigiai pristatytos didžiosios Vakarų kultūros asmenybės, jų propaguotos idėjos ir vertybės. K. Skrupskelio nuomone, ateitininkams abejojant pasaulėžiūrine prasme tarp Rytų ir Vakarų, J. Eretas juos kreipė Vakarų link[35].

J. Eretas nemažai prisidėjo prie ateitininkų organizacinių įgūdžių lavinimo, visuomeniškumo principo įgyvendinimo. Ne kartą darbe su pavasarininkais į talką jis kvietėsi ateitininkus. Pavyzdžiui, 1924 m. Šiauliuose vykusio pavasarininkų kongreso organizacinis komitetas buvo sudarytas iš Šiaulių gimnazijos ateitininkų[36]. Onos Labanauskaitės nuomone, „Ateitininkų organizacijai tai buvo pirmoji didžioji paskata ir praktiška pamoka, kaip reikia pradėti eiti „į liaudį". Tokią idėją ateitininkai buvo parsivežę, grįždami iš Rusijos į nepriklausomą Lietuvą, bet tik po pavasarininkų Šiaulių sąskrydžio jau buvo galima apie konkretesnius ir modernesnius planus bei metodus pradėti galvoti"[37]. J. Eretas iš į tėviškę atostogoms grįždavusių ateitininkų sužinodavo, kuo tose vietovėse gyvena pavasarininkai, per ateitininkus pavasarininkų kuopoms ar kt. struktūriniams vienetams buvo perduodama informacija, supažindinama su naujovėmis ir pan.[38]. Ateitininkai tokiu būdu atlikdavo savotišką ryšininko funkciją tarp pavasarininkų grupelių ir organizacijos centro.

Nors formaliai ir nebūdamas ateitininkas, J. Eretas dalyvavo studentų ateitininkų korporacijų veikloje – talkino abstinentų korporacijai[39], kartu su prof. Vincu Mykolaičiu-Putinu įsteigė studentų ateitininkų meno korporaciją „Šatrija", buvo dažnas jos susirinkimų dalyvis, o nuo 1932 m. – globėjas[40]. J. Ereto namuose tiek Kaune, tiek Bazelyje garbingoje vietoje kabojo „Šatrijos" kepuraitė[41].

J. Ereto darbas su Lietuvos jaunimo organizacijomis joms buvo visapusiškai naudingas, nors Eretui ši veikla sukėlė nemažai rūpesčių ir nepatogumų. 1932 m. po pavasarininkų kongreso už autoritarinės valdžios

kritiką J. Eretas atsidūrė kalėjime, kuriam laikui buvo pašalintas iš universiteto, o vėliau sugrąžintas į žemesnes pareigas už mažesnį atlyginimą.

Vis dėlto J. Eretas nesigailėjo. 1971 m. *Drauge* skaitome jo prisipažinimą: „Aš ir vėl eičiau į jaunimą, nes nuo jo turi pradėti, kas nori tvirtą valstybę pastatyti. Man negaila nė vieno prakaito lašo, kurį liejau dėl pavasarininkų ir ateitininkų per nuolatines savo keliones skersai ir išilgai kraštą. Mano širdis ir dabar plaka tam jaunimui, nes niekur kitur tokių ideališkų jaunuolių neberadau. Tai buvo aukso dienos, kada Reinio, Šalkauskio, Dogelio, Leimono, Labanauskaitės ir panašios dvasios prietelių padedamas galėjau pasidarbuoti Lietuvos jaunimui.“[42]

Išvados

J. Ereto veikla Lietuvos valstybės ir visuomenės labui gali būti traktuojama kaip vienas iš daugelio teigiamų su migracija susijusių pavyzdžių Lietuvos istorijoje ir šiandien.

Ne vieną šimtmetį trunkančios Šveicarijos gyventojų migracijos patirtys bei pažintis su idealistiškai nusiteikusiais Lietuvos inteligentais buvo svarbiausi faktoriai, lėmę J. Ereto apsisprendimą 1919 m. atvykti į Lietuvą ir aktyviai talkinti besikuriančiai Lietuvos valstybei ir visuomenei.

Pagarba šaliai, į kurią atvyko, lietuvių katalikiškosios inteligentijos (ypač S. Šalkauskio) idėjų ir vizijų internalizavimas paskatino J. Eretą dirbti su Lietuvos jaunimu.

Daugeliui imponuojančios J. Ereto charakterio savybės, jaunimui patrauklios veiklos formos, ypač nuoširdus rūpestis Lietuvos jaunąja karta neliko nepastebėta. Jaunimo organizacijos, su kuriomis jis dirbo („Angelo sargo“ draugija, pavasarininkai, ateitininkai), kokybiškai ir kiekybiškai išplėtė savo veiklą. J. Ereto darbas su jaunimu prisidėjo prie Lietuvos visuomenės stiprinimo ir vakarietiškų (ypač krikščioniškojo humanizmo) idėjų sklaidos.

Nuorodos

1 Iki šiol bene išsamiausias veikalas apie J. Eretą yra jo bičiulių – Juozo Brazaičio, Stasio Šalkauskio, Alinos Skrupskelienės, Alfonso Šešplaukio, Onos Labanauskaitės, Antano Liuimos – 1972 m. išleistas straipsnių ir atsiminimų rinkinys *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu (po 1990 m.) J. Ereto tematiką daugiausia nagrinėjo istorikė Aldona Vasiliauskienė. Vasiliauskienė A., Juozas Eretas (Joseph Ehret) Lietuvoje 1919–1941, *Logos*, 2000, nr. 22–2, p. 137–155, 148–165; Vasiliauskienė A., Juozas Eretas (Joseph Ehret): veikla Lietuvai, sugrįžus į gimtinę, *Mokslo ir technikos raida*, 2012, t. 4, nr. 1, p. 62–79; Vasiliauskienė A., Juozas Eretas (Joseph Ehret): darbai Liertuvoje, *Mokslo ir technikos raida*, 2012, vol. 3, no. 1, p. 86–99 ir kt. J. Ereto ir ateitininkijos santykis nagrinėjamas Vaidoto Vaičaičio ir K. Skrupskelio tekstuose. Plačiau žr.: Vaičaitis V., Juozas Eretas ir ateitininkų sąjūdis. Prieiga internete: http://archyvas.bernardinai.lt/index.php?url=articles/57314; Skrupskelis K., Ateities draugai: ateitininkų istorija (iki 1940 m.), *Naujasis židinys-Aidai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2010 ir kt.

2 Bucevičiūtė L., Meninė intelektualinė kūryba egzilyje, *Oikos*, 2006, nr. 2, p. 94–114; Bučinskytė I., *Idealų vedami: ateitininkai išeivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 52; Klimavičiūtė A., Požiūris į emigraciją ir išeiviją. J. Ereto, A. J. Greimo ir A. Štromo mąstymai. Prieiga internete: http://www.iseivijosinstitutas.lt//var/uploads/file/Aiste%20Klimaviciute.pdf ir kt.

3 Schelbert L., Swiss Diaspora, *Encyclopedia of Diasporas: Immigrant and Refugee Cultures Around the World*, vol. 1, Overviews and Topics; vol. 2, Diaspora Communities (v. 1), 2005 ed. by Melvin Ember, Carol R. Ember, Ian Skoggard, p. 296.

[4] Eretas J., *Stasys Šalkauskis. 1886–1941*, Brooklyn, New York, 1960, p. 66.

[5] Šalkauskis S., Didysis gyvenimo nuotykis, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 31–32.

[6] Ten pat, p. 32–33.

[7] Eretas J., *Mažosios tautos ir valstybės: jų reikšmė Europai*, West Bridgford: Šaltinis, [1965].

[8] [Brazaitis J.], Užsklandos žvilgsnis: tarp dviejų tėvynių, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 245, 247.

[9] Ten pat, p. 248.

[10] Ten pat, p. 216.

[11] Eretas J., *Stasys Šalkauskis. 1886–1941*, Brooklyn, N. Y., 1960, p. 64–65.

[12] Vasiliauskienė A., Juozas Eretas (Joseph Ehret) Lietuvoje 1919–1941, *Logos*, 2002, nr. 23. Prieiga internete: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/ fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367183506826/DS.002.0.01.ARTIC.

[13] Studento St. Šalkauskio laiškai J. Tumui, *Mūsų senovė*, 1922, nr. 4–5, p. 532.

[14] Šalkauskis S., Didysis gyvenimo nuotykis, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 46.

[15] Ten pat, p. 27, 29.

[16] Ten pat, p. 45.

[17] Ten pat, 40–45.

[18] Brazaitis J., Nekapituliuojanti plunksna, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 122.

[19] Skrupskelienė A., Auditorijoje ir už jos, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 88.

[20] Šalkauskis S., Didysis gyvenimo nuotykis, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 46.

[21] Mūsų keliai, *Jėga ir grožis*, 1923, nr. 1, p. 2.

[22] Šalkauskis S., Didysis gyvenimo nuotykis, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 46.

[23] Skrupskelienė A., Auditorijoje ir už jos, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 86.

[24] Ten pat, p. 85–106.

[25] Ten pat.

[26] [Brazaitis J.], Tarp dviejų tėvynių, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 226.

[27] Ten pat, p. 232.

[28] Šalkauskis S., Didysis gyvenimo nuotykis, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 45.

[29] Leimonas, Prof. J. Eretas ir jaunimas, *Ateitis*, 1962, nr. 1, p. 3–4.

[30] Ten pat, p. 4.

[31] Eretas J., Jaunimo sekretoriaus pareigos, *Jaunimo vadas*, 1927, nr. 4–6, p. 2.

[32] [Brazaitis J.], *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 219–220.

[33] Vaičiaitis V.

[34] Skrupskelis K., *Ateities draugai: ateitininkų istorija (iki 1940 m.)*, *Naujasis židinys-Aidai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2010, p. 403.

[35] Ten pat, p. 403.

[36] Labanauskaitė O., *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 147.

[37] Ten pat, p. 148–149, 161.

[38] Ten pat, p. 161–162.

[39] Šalkauskis S., Didysis gyvenimo nuotykis, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 45.

[40] Vaičaitis V.

[41] [Brazaitis J.], Tarp dviejų tėvynių, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 194, 197.

[42] Cituota iš ten pat, p. 232–233.

Ilona STRUMICKIENĖ

JUOZAS ERETAS, A REPRESENTATIVE OF THE SWISS DIASPORA: "I CAME TO HELP YOUR HOMELAND DURING ITS TIME OF HARDSHIP"

Summary

This paper discusses one of the most important activities of Juozas Eretas (Joseph Ehret): his work with the youths of Lithuania. What prompted this prominent Swiss and Lithuanian scholar and public activist to move to Lithuania in the first place? Using the recollections of his contemporaries, Eretas's own texts, and the insights of other researchers, this paper attempts not only to answer this question but also to cast light on the most important aspects of his activities involving the young people of Lithuania. Eretas's decision to transfer to Lithuania is explained not only as the fulfilment of a promise given to a dying friend (Juozui Ašmys) but also in terms of Swiss migration experiences; while his work with Lithuanian youths reflects not only his involvement with Lithuanian organizations but a broader intellectual and organizational context as well.

Keywords: Juozas Eretas, Switzerland, Lithuania, Diaspora, Stasys Šalkauskis, youth, organizations, members of *Ateitis* federation, members of *Pavasaris*, mission, sport, press, university.